



Tarihi Çevre Algısının Oluşmasındaki Morfolojik Nedenlerin Değerlendirilmesi

Rüya Ardıçoğlu¹, Muhammet Kurucu²

Özet

Tarihi çevreler geçmiş ve gelecek arasında köprü kuran fiziksel, kültürel, sosyal ve işlevsel boyutları olan mekânlardır. Günümüzde tarihi çevre kavramı çok boyutlu ele alınan ve farklı ölçekleri kapsayan yapıdadır. Bu çok yönlü yapı içerisinde fiziksel öğeler ve görsel algımızı oluşturan biçimsel yapı tarihi çevreleri oluşturan en önemli bileşendir. Bu doğrultuda tarihi çevrelerin hem mimari ölçekte hem de kentsel ölçekte tarihi kimliklerinin sürdürülebilirliği öncelikle fiziksel varlıklarının devamına bağlıdır. Mekânın kimliğini oluşturan ve algımızı şekillendiren en temel unsurlar fiziksel öğeler ve bu öğeleri algıladığımız duyularımızdır. Bu nedenle mekâna ya da kentsel bir dokuya dair biçim, renk, ölçek, koku, işitsel özellikler mekân algımızı oluşturan ve alana kimlik kazandıran temel unsurlardır. Bu kapsamda çalışmanın temel amacı, tarihi çevre algısının oluşmasındaki ve değişimindeki morfolojik nedenlerin/öğelerin belirlenmesidir. Bu doğrultuda 'tarihi çevre algısını' ve alanın sahip olduğu kültürel ve dönemsel kimliğin okunabilirliği morfoloji ve algı ilişkisi üzerinden irdelenmiştir. Çalışmada tarihi çevrelerdeki 'tarihi mekân' algısını ölçmeye yönelik yapılan çalışmada UNESCO Dünya Geçici Miras Listesi'nde olan Harput tarihi sit alanı çalışma alanı olarak seçilmiştir. Çalışmanın yöntemi olarak tarihi çevre algısını oluşturan fiziksel öğelerin ve biçimsel yapının mekân algısıyla ilişkisinin saptanmasına yönelik anket hazırlanmış, anlamsal farklılaşım tekniği kullanılarak değerlendirme yapılmıştır. Anket çalışmasında katılımcılardan mekânsal olarak deneyimledikleri, ziyaret ettikleri Harput yerleşkesini fiziksel özellikleri ile değerlendirerek nasıl algıladıkları ve bu fiziksel özelliklerin tarihi çevre algısına etkisinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda yerleşimlerin biçimsel kimliğini oluşturan mimari tipoloji, sokak planları, yapı adaları, malzeme, donatı elemanları ve kentsel/kültürel peyzajın oluşturduğu algıya yönelik sorular yöneltilmiştir. Anlamsal farklılaşım tekniği ile zıt sıfat çiftleri ile değerlendirmeler yapılmış, seçilen sıfatların ise tarihi kimliğe etkisi Likert ölçeğine göre derecelendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, alandaki en önemli morfolojik evrimin yerleşim planı üzerinde olduğu, yol dokularının ve yapı adalarının günümüzdeki morfolojik özelliklerinin tarihi çevre algısını ve kimliğini zedeleyen en önemli fiziksel etkenler olduğu görülmüştür. Ayrıca alanın özgün kimliğine yönelik renk algısına ilişkin sonuçlar elde edilmiştir. Bununla beraber tarihi ve yeni yapılar, açık alanlar, donatı elemanlarına, peyzaj özelliklerine ilişkin elde edilen sonuçlarda ölçek, malzeme, strüktürel yapı, renk, biçim gibi özelliklerin hangilerinin tarihi çevre algısında etkili olduğuna dair sonuçlar çıkartılmıştır. Harput'ta bu tarihi kimliği ve tarihi çevre algısını zedeleyen fiziksel değişimler ve öğeler saptanmıştır. Bu doğrultuda alanın sahip olduğu tarihi kimliği yansıtacak ve tarihi çevre algısını güçlendirecek öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anlamsal farklılaşım tekniği, Mekân algısı, Kentsel Morfoloji, Kültürel miras, Tarihi çevre

1. Giriş

Tarihi çevreler çok boyutlu ve farklı ölçekleri kapsayan, geçmiş ve gelecek arasında köprü kuran fiziksel, kültürel, sosyal ve işlevsel boyutları olan mekânlardır. Tarihi çevrelerin bu çok yönlü yapısı

¹Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, rardicoglu@firat.edu.tr

²Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, mkurucu@firat.edu.tr



içerisinde fiziksel öğeler ve görsel algımızı oluşturan biçimsel özellikler tarihi çevreleri oluşturan en önemli bileşendir.

Tarihi çevrelerin bugün ve gelecekte de varlığını devam ettirebilmesi, sahip oldukları tarihi kimliği sürdürülebilmeleri öncelikle bu alanlardaki fiziksel öğelerin özelliklerine bağlıdır. Bu alanlardaki tarihi yapı, sokak, açık alan gibi fiziksel bileşenlerin varlıklarını sürdürmeleri kadar, günümüzdeki morfolojik özellikleri de tarihi kimliğin devamlılığında etkin paya sahiptir. Tarihi çevreleri oluşturan fiziksel öğelerin geçirdiği fiziksel başkalaşım, söz konusu kimliğin de değişimine ya da kaybına neden olabilmektedir. Aynı şekilde tarihi çevrelerdeki yeni yapılaşmalar, değişen imar planları veya yapısal ve bitkisel peyzaj öğelerinin fiziksel nitelikleri, söz konusu alanın tarihi kimliğini güçlendiren ya da zedeleyen morfolojik nedenler olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu doğrultuda, tarihi çevrelerin hem mimari ölçekte hem de kentsel ölçekte tarihi kimliklerinin sürdürülebilirliği, öncelikle fiziksel varlıklarının devamına bağlıdır. Tiesdell vd. (1996), tarihi çevrelerin bugün kentlerle olan ilişkilerinde yapılmaya çalışılan temel konunun değişimi yönetmek olduğunu vurgulamaktadır. Diğer bir ifadeyle, günümüzde bu alanlarda meydana gelen değişimlerin, alanın morfolojik özelliklerinin getirdiği tarihi ve kültürel özgün kimliğe paralel ve bilinçli sürdürülmesi ifade edilmektedir. Alandaki tarihi öğelerin sürdürülmesi yanı sıra yapılan güncel müdahalelerin veya yeni yapılaşmaların mevcut dokuya ve kimliğe uyumlu olduğu, tarihi kimliğe olumlu katkı sunduğu morfolojik özelliklerde yapılması belirtilmektedir.

Tarihi alanlar buldukları kentin kimliğini de doğrudan şekillendiren en baskın unsurlardır. Kentler ve mimari ürünler açısından kimlik ve kentsel imge olgusu, öncelikle görsel boyutuyla ön plana çıkan, sonrasında kültürel ve sosyal yaşam normlarını da kapsayan çok geniş bir tanımlı içermektedir. Mekânsal kimlik ve bu kimliğe ilişkin kentsel imgeler, söz konusu mekânı farklı süreçlerde ve çok farklı bileşenlerden oluşturmaktadır. Relph (1976)'e göre, mekânsal kimliği oluşturan başlıca özellikler; mekânı oluşturan fiziksel doku, barındırdığı işlevler ve kullanıcıların oluşturduğu anlamlardır. Bu kapsamda çalışmanın çıkış noktası, tarihi çevre algısını ve mekânsal kimliği oluşturan etkenlerden, fiziksel bileşenlerin ve kullanıcıların bu fiziksel karakter üzerinde oluşturdukları anlamlar ile ortaya çıkan algının ölçülmesi kapsamında olmuştur.

Çalışmanın temel amacı; tarihi çevre algısının oluşmasındaki ve değişimindeki morfolojik nedenlerin/öğelerin belirlenmesidir. Bu doğrultuda 'tarihi çevre algısını' ve alanın sahip olduğu kültürel ve dönemsel kimliğin okunabilirliği morfoloji ve algı ilişkisi üzerinden irdelenmiştir. Tarihi ve kültürel kimliğin sürdürülmesindeki en önemli etken olan fiziksel dokunun/ fiziksel öğelerin tarihi çevre algısına etkisinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda tarihi bir yerleşim alanı olan, UNESCO Dünya Geçici Miras Listesi'nde yer alan Harput, çalışma alanı olarak seçilmiştir. Alanın kimliğini oluşturan hem tarihi doku ve izler hem de 20. ve 21. yüzyıllarda meydana gelen morfolojik değişimler alanın bugünkü mekân algısını şekillendiren etkenlerdir.

Çalışmada, alanda tarihi çevre algısını oluşturan fiziksel öğelerin ve özelliklerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Alanda varlığını sürdüren tarihi yapı, yol, anıt ağaç vb. öğeler ile kaybolan veya son yüzyılda alana eklenen yeni mimari tipolojiler, donatı elemanları, değişen yol dokuları ve yapı adalarının morfolojik özellikleri alanın mekânsal kimliğini ve tarihi çevre algısını belirleyen parametrelerdir. Bu kapsamda, anlamsal farklılaşım tekniği kullanılarak, alanın tarihten süregelen veya yakın dönemde eklenen fiziksel öğelerin biçim, ölçek, renk, doku gibi özelliklerce değerlendirilmesiyle tarihi kimliğe etkileri ölçülmeye çalışılmıştır. Alanda tarihi çevre algısını oluşturan morfolojik özelliklerin ve öğelerin belirlenmesine yönelik anket çalışması yapılmıştır. Anlamsal farklılaşım tekniğinin kullanılmasıyla değerlendirilen anket çalışmasında fiziksel öğeler, zıt sıfat çiftleriyle tanımlanmış sonrasında, tanımlanan sıfatın tarihi çevre algısına etkisi Likert ölçeğine göre derecelendirilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular neticesinde, alanın tarihi ve kültürel kimliğini/ tarihi çevre algısını güçlendiren veya bu kimliği bozan öğeler tespit edilmiş, Harput'un tarihi kimliğinin sürdürülebilmesi için fiziksel çevreye ilişkin öneriler yapılmıştır.



2. Tarihi Çevre ve Mekânsal Algı

2.1. Tarihi Çevre

Tarihi çevreler, geçmişten günümüze kadar buldukları coğrafyaya sosyal, politik, ekonomik, kültürel ve teknolojik değerler katan yapı kalıntıları ve açık alanların oluşturduğu çevrelerdir. Bu alanlar, günümüzde hızla artan değişimlere ayak uyduramayarak, kentleşme ve korumada verilen yanlış politikalar ile birlikte zaman içerisinde tahrip olabilmekte, hatta yok olmakla karşı karşıya kalabilmektedirler.

Tarihi çevreleri oluşturan kültürel varlıklar ve korunması gereken değerler tarihi çevrenin niteliğine göre değişebilmektedir. 20. yüzyıldan itibaren tarihi çevre korumanın kapsamındaki ve yaklaşımlarındaki değişimlerle, tarihi çevreler sadece fiziki nitelikleriyle ele alınan bir yaklaşımdan çıkmış, tarihi çevrelerin barındırdıkları değerlerin bütünüyle korunmasını hedefleyen, mimari, kültürel vd. tüm değerleri kapsayan bir olguya dönüşmüştür. Bu kapsamda tarihi çevrelerde bütüncül koruma anlayışıyla, yapı ve açık alanların, yerleşim planlarının, kültürel ve demografik özelliklerin bütünüyle korunup sürdürülmesi amaçlanmaktadır.

Ahunbay (1996)'ya göre, tarihi çevreler, belirli bir dönemin fiziksel, sosyo- kültürel, ekonomik ve teknolojik şartlarına göre şekillenmiştir. Bu nedenle, tarihi çevre korumanın temel amacı, bu alanların kendilerini oluşturan bu değerler bütünüyle beraber düşünülmesi, geliştirilmesi ve korunarak gelecek kuşaklara aktarılması olarak tanımlanmaktadır.

2863 sayılı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununa göre; tarihi çevreler 'sit' kavramıyla adlandırılmakta ve yasada, 'tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır.' şeklinde tanımlanmaktadır (KTB, 1983).

Tarihi çevreler, farklı dönemleri temsil eden fiziksel öğelerin, farklı tipolojik özelliklerin olduğu alanlardır. Bilgin (1996) da bu alanların kentin farklı dönemlerini temsil eden ve katmanlaşmanın yoğun olduğu süreklilik alanları olduğunu belirtmektedir.

2.2. Mekânsal Kimlik

Kimlik, tanımladığı varlığı diğerlerinden ayıran ya da diğerleri ile benzeştiren ve o varlığın öne çıkan en belirgin özelliklerini ifade etmektedir. Bir bireyin, bir mekânın ya da bir kentin en baskın ve öne çıkan özellikleri onun temel kimliği anlamına gelmektedir.

Kentsel açıdan kimlik ve kentsel imge olgusu, öncelikle görsel boyutuyla ön plana çıkan, doğal, coğrafi, kültürel ve sosyal yaşam normlarını da kapsayan çok geniş bir tanımlı içermektedir. Kentsel kimlik ve buna ilişkin kentsel imgeler, kent mekânı içerisinde uzun bir süreçte ve bazen çok farklı bileşenlerden oluşmaktadır (Ulu ve Karakoç 2004).

Kent kimliği temelde uzun süreçlerde ve farklı bileşenler dâhilinde oluşan bir kavramdır. Bu kapsamda kültürel ve demografik özellikler ile beraber fiziksel yapıyı içine alan her türlü coğrafi, doğal ve yapısal özellikler söz konusu yerin kimliğini oluşturan fiziksel unsurlardır. Fiziksel öğeler kimliğin oluşmasındaki ilk algılanan en baskın görsel unsurlar olsa da, her bireyin algısına göre değişebilmektedir. Çünkü her bireyin bakış açısı, dikkatini çeken unsurlar, ilgi alanları, hatta o kentte yaşadığı duygusal ve sosyal deneyimler bireyin kente ya da mekâna olan algısını değiştirebilmektedir (Ardıçoğlu, 2014). Kent kimliğinden alt ölçeklere indiğimizde ise, mekânsal kimlik kavramı görülmektedir. Mekânsal kimlik kavramı da kent kimliği kavramının belirlenmesindeki aynı unsurları içermekle beraber daha küçük olan bir bölgeyi, alanı ya da yapıyı kastetmektedir.



Tarihi çevreler sahip oldukları niteliklere ve içerdikleri değerler bütününe göre bulunduğu ortama belli bir kimlik olgusu katan yerleşimlerdir. Yerleşmelerdeki bu değerlerin dikey ve yatay düzlemdeki birlikteliği sonucunda oluşmuş olup, kentsel, arkeolojik, kırsal sit ve kültürel peyzaj alanları gibi isimlendirebileceğimiz birçok sit alanlarının oluşmasını sağlamıştır. Mimari, tarihi, sosyal, estetik ve sanat özelliği taşıyan kültürel ve doğal elemanların birlikte buldukları bu sit alanları da tarihi çevre kimliğinin oluşmasında önemli etkenlerdir.

Tarihi ve kültürel yapıların özgün karakterlerinin sürdürülmesi yanı sıra, doğal çevreyle beraber korunması, yapı ve açık alanların bütüncül şekilde sürdürülmesi, kültürel mirasın buldukları coğrafyanın kentsel kimliğine de katkı sağlamaktadır. Tarihi kentler, özellikle Anadolu kentleri, farklı tarihsel dönemlerin birlikteliği sonucunda oluşabildiği gibi tek bir dönemde oluşmuş olarak da karşımıza çıkmaktadır. Değişik dönemlerden izler taşıyan yapı ve yapı kalıntıları ile açık alanlarda bulunan bu kentsel dokuyu oluşturan değerler katmanları, kent kimliğinin önemli bir parçasını oluşturmaktadırlar.

Dönemin sosyo-kültürel ortamlarını yansıttıklarından, kentlerin kimliğini oluşturmaları açısından da önemli birikimlerdir. Tarihi yapıların buldukları bağlam içinde ve özgün özellikleri ile birlikte korunması, mekânsal kimliğin korunmasına ve tarihi dokunun sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır.

Tarihi çevreleri korumak ve günümüz koşullarının gerektirdiği yeni işlevleriyle geleceğe aktarmanın en önemli yolu, sahip oldukları fiziksel ve sosyal değerler bütünüyle kent yaşantısına entegre etmekten geçmektedir. **Karaman (1999)**'a göre, kentsel tasarım, sosyal, politik, ekonomik, yönetsel ve fiziksel yapısı sürekli değişim içinde olan kentin, farklı kullanımdaki bina gruplarının ve bunları besleyen yaya hareketlerinin, servislerinin, bunların arasındaki mekânlar ve objelerinin tasarımı eylemidir... Kentsel tasarım, kamusal alanın fiziksel tasarımıdır." Bu kapsamda tarihi çevrelerde yapılacak olan her türlü düzenleme alanın tarihi kimliğini devam ettirmeye yönelik fiziksel, sosyal ve ekonomik bir tasarımın ürünleridir.

2.3. Mekânsal Algı

Mekân, çağlara, kültürlere, toplumlara, bireylere ve disiplinlere göre farklı şekillerde yorumlanan, dolayısıyla birden fazla tanıma sahip bir kavramdır. Çağın, kültürün, disiplinlerin ve bireylerin farklı bakış açıları mekâna dair her çağda farklı tanımlamaların yapılmasına neden olmuştur. Mekân, insanın içinde yaşadığı uzay boşluğunda çeşitli unsurlar ile bir araç kullanarak sınırladığı üç boyutlu boşluk olarak yorumlanabilmektedir. Mekân, içinde çeşitli eylemlerde bulunan, üç boyutlu kütlelerin ve sınırların tasarlanmasıyla elde edilen bir hacimdir. Türkçe sözlükte mekânın sözcük karşılığı olarak 'boşluk, yer' ifadesi kullanılmaktadır (**Türkçe Sözlük, 1974**). Fakat boşluktan farklı olarak 'mekân' fiziksel ya da algısal sınırlılıkları olan dolayısıyla hem fiziksel olarak hem de algısal olarak 'tanımlılık' kavramının ortaya çıktığı yerlerdir. Bununla beraber mekân, sadece üç boyutta fiziksel bir yapı çevre ile tanımlanmayan, temelde belirli bir biçimsel karaktere sahip olan, kullanıcıların çeşitli anlamlar ve duygular yüklediği, farklı algısal kodlar ürettiği hem somut hem de soyut yerlerdir.

Başka bir tanımlama ile mekân; sonsuz bir uzay boşluğu içerisinde sınırları belirtilmiş boşluğun, kullanıcılarının, fiziksel, sosyal ve toplumsal gereksinimlerini karşılayan bir alan olarak tanımlanabilir. Mekânın sınırlarının belirlenmesi, biçimini oluşturan elemanlar ve kullanıcıların mekâna yüklediği anlamlar mekânsal kimliği de şekillendiren etkenlerdir. Mekânların sınırlarını belirleyen ve mekânın karakterini oluşturan morfolojik özellikler, söz konusu mekânın ne şekilde algılandığının ve ne tür anlamsal kodlar üretildiğinin bir göstergesidir.

Algı ise; çevreden alınan her türlü bilginin duyularımız aracılığıyla, bilişsel bir süreçle okunması şeklinde tanımlanabilmektedir. Algılama da, duyu verilerinin örgütlenerek, bunların zihinde



yorumlanmasıyla çevremizdeki görüntü ve olaylara anlam verme sürecine verilen isimdir. Algılama, bireylerin hissettiklerinden ziyade duyum kavramı ile ifade edilmektedir. “Duyumsal süreç ile algılama birbirlerine çok yakın zamanlı gerçekleşmekte olup, duyumsal sürecin hemen arkasından algılama meydana gelmektedir. Duyu algılama, bireyin içinde bulunduğu durumdan beklentilerini, isteklerini, özdeki verileri, bilinçaltına depoladıklarını, sembolleri, geçmiş yaşantılarını, diğer duyu organlarından gelen başka duyuları, toplumsal ve kültürel etmenleri hesaba katar. Algılamada kişi, çevresinden amaçlarına uygun bilgi almaktadır; var olan çevre imajı, mevcut motivasyon, geçmiş deneyimler, beklentiler ve eğilimler algılamayı yönlendirir” (Aydın, 1993).

Mekânsal algı ise, kişilere göre farklılıklar göstermektedir. Bireylerin yaşı, cinsiyeti, fiziksel ve kişisel özellikleri, eğitim durumu, kültürel ve sosyal çevreleri, mekânsal algılama da farklılık oluşturan en temel özelliklerdir. Bu özelliklerle beraber kişinin duygusal yapısı ve zihinsel durumu da algılama şeklini etkileyen unsurlardır. Mekân algısını şekillendiren önemli etkenlerden biri de algılanan mekânın çevresel özellikleridir. Çevrenin sahip olduğu biçimsel özellikler ve işlevsel yapı algılamada farklılıklara neden olabilmektedir. Mekânı oluşturan fiziksel elemanların ve bu elemanların bir araya geliş kurguları, biçim, ölçek, renk, doku gibi algımızı ve mekânın karakterini belirleyen fiziksel özellikleri mekân algısını belirleyen en önemli değişkenlerdir.

Mimari tipolojiler, sokak tipolojileri, mekânsal dizilimler, kütle ve açık alanların bir araya geliş özellikleri mekânsal algımızı belirlemektedir. Semiz ve Yurttaş (2018) de, kullanılan donatıların düzenleniş biçimlerinin, servis mobilyalarının ve bu öğelerin ölçek, renk, doku gibi özellikleri yönünden birbirleriyle etkileşimlerinin mekânın kimliğini ve imajını oluşturduğunu belirtmektedir.

Mekân algısının farklılaşmasında kişisel özellikler ve çevrenin fiziksel yapısının yanı sıra algılanan nesnelere özellikleri de mekân algısını şekillendiren etkenlerdir. Görülen nesnelere özellikleri kadar algının şekillenmesinde geçirilen ‘süre’ de önem taşımaktadır. Bir mekânı kısa süreli görmekle, mekân içerisinde uzun süre zaman geçirmek ya da yaşamak farklı algılar üretmektedir. Bu noktada, mekân algısında hareketlilik halinin veya durağanlığın da birbirinden farklı algılar ürettiği görülmektedir. Mekânı algılamayı sağlayan fiziksel etkenler, mekânın kurgusunu oluşturan ve mekânın sahip olduğu renk, doku, biçim, ölçü-oran, ısı, ışık, koku, ses gibi özellikler olarak sıralanabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, fiziksel özellikler bireylerin mekâna dair algılarını şekillendirici niteliktedir. Mekânı oluşturan bu fiziksel özelliklere göre kullanıcılar mekâna dair çeşitli kodlamalar yapabilmektedirler. Bu kodlamalar beraberinde mekânın kimliğini de şekillendiren etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu doğrultuda, tarihi çevrelerdeki sürekliliği sağlamak ve özgün kimliği korumak adına alanın geçirdiği evrelerin detaylı analizlerinin yapılmasıyla beraber, bireyler üzerinde oluşturduğu algının incelenmesi önem taşımaktadır. Madran ve Özgönül (1998) de, tarihi çevre ve yapı gruplarının mekânsal gelişmelerinin anlaşılmasının, detaylı analiz edilmesinin kentsel koruma olgusunun temel bileşenleri olduğunu vurgulamaktadır. Tarihi çevrelere ilişkin mekân algısının ve alanın taşıdığı kimliğe dair algısal durumun ortaya çıkarılması, söz konusu alanların koruma ve müdahale süreçlerine katkı sağlamaktadır.

3. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın ana materyali tarihi Harput yerleşkesidir. Bunun yanında çalışma alanına dair yazılı ve görsel kaynaklar ile yapılan anket çalışmasından elde edilen veriler kullanılan diğer materyallerdir. Çalışmada Harput özelinde, hem tarihi çevre algısını oluşturan fiziksel öğelerin ve özelliklerinin saptanabilmesi için, hem de alanın taşıdığı tarihi ve kültürel kimliğin bu fiziksel özellikler ile ne derece sürdürüldüğünün ölçülmesi anket çalışması yapılarak saptanmıştır.



3.1 Çalışma Alanı: Harput

Harput, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Yukarı Fırat Havzası'nda yer alan, tarihi M.Ö. 20'lere kadar dayanan bölgenin en eski yerleşimlerinden biridir. Harput, bugünkü Elazığ kentinin eski yerleşim merkezi olup, bugün kentin bir mahallesi konumundadır. Demiryolunun gelmesine kadar, 19. yüzyılın sonlarına kadar bölgenin önemli kent merkezlerinden biridir. 19.yüzyıldan itibaren demiryollarının ovalardan geçmesiyle, buradaki kent düzlük kesimlere kaymaya başlamış ve önce ticari ve idari fonksiyonlar sonrasında ise konutların zamanla demiryoluna yakın düz alanlara kaymasıyla, burası kentin bir mahallesi konumuna gelmiştir.

Günek ve Karadoğan (1998), Harput'un kuzeyden güneye doğru alçalan ve çeşitli vadiler arasında kalan, yüksek rakımlı çevresine hâkim sırtlardan biri üzerinde kurulduğunu belirtmektedir. Ardıçoğlu (1961), buranın bir kale kent olduğunu ve isminin 'Carcathiocerta' olduğunu belirtirken; Carcath'in şehir, Certa'nın kale anlamına geldiğini belirtmektedir. Bir kale kent olarak kurulan yerleşim zamanla gelişerek çevreye yayılmıştır. Pek çok ticaret aksının ve bölgenin kavşak noktasında olması nedeniyle farklı etnik grupların, farklı eğitim ve kültür kurumlarının yer aldığı bir yerleşimdir.

Geçmişten günümüze kadar ulaşan tarihi yapılar ve kalıntılar bağlamında kentin geleneksel dokusu hakkında fikir sahibi olmayı sağlayan Harput, kültürel miras açısından da oldukça zengindir. Kültürel ve tarihsel zenginliğe sahip olan bu kentin fiziksel olarak oluşumunda da çevresel faktörlerin etkili olduğu bilinmektedir. Kale kent görevi üstlenen kentin zamanla nüfusun artmasıyla ve demiryolunun gelmesiyle birlikte 19. yüzyıldan itibaren Elazığ merkez ovaya yayıldığı görülmektedir. Bu nedenle Harput, eski yerleşim alanı olarak tarihi, kültürel ve doğal turizm açısından değerlendirilmektedir. Geleneksel dokunun, tarihi kalıntılar ve yaşatılmaya çalışılan konutların dönüşümüyle birlikte eski görüntüsüne kavuştuğu görülmektedir.

Harput'ta bulunan tarihi ve kültürel varlıklar 1985 yılında Harput, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 30.05.1985 tarih ve 1089 sayılı kararla Tarihi Kentsel Sit Alanı ilan edilmiştir. 6.01.2005 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile "Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişme Bölgesi" ilan edilmiştir (Öztürk, 2013). 2018 yılında ise UNESCO Dünya Geçici Miras Listesi'ne alınmıştır.

3.1.2. Harput'un geleneksel dokusu üzerine

Harput, coğrafi konumuyla birlikte tarihin getirmiş olduğu zenginliklerden ve yoğunluğundan dolayı önemli tarihsel ve kültürel değerleri açısından dikkat çekmektedir. Geçmişten günümüze kadar Hitit, Urartu, Roma, Artuklu gibi birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Tarihsel dokunun varlığı ve doğal güzelliklerin bir arada sergilendiği jeomorfolojik yapısı dikkat çekmektedir. Harput'ta bulunan tarihi ve kültürel yapıların büyük kısmının sağlıklı olarak günümüze kadar ulaşmadığı görülmektedir. Kentin oluşumunu etkileyen doğal çevre, fiziksel dokunun oluşmasında önemli bir faktördür. Kültürel geçmişin zenginliğiyle birlikte bazı tarihi anıtların ve bazı sokak dokularının bozulmamış olması kentsel doku hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır.



Şekil 1 Geçmişten bugüne, Harput Geleneksel Dokusu



Şekil 2 Tarihi öğeler

Ülkemizdeki tarihi kentler incelendiğinde, farklı iklimsel ve topografik şartlara göre, kent dokuları farklı yol ve yapı adası desenlerine sahip olmaktadır. Kale kent görevi gören kentin geleneksel dokusuna bakacak olursak; ilk giriş kısmında geleneksel konut dokusu karşılmaktadır.



Tarihi yapıların ortasında bulunan meydan etrafında ibadet alanları, ticaret alanları ve hamamlar bulunmaktadır. Kentin özgün yerleşim planı topografik ve iklimsel koşullara göre gelişmiştir. Topografyaya göre şekillenen organik ve dar yol dokuları ve yapı adaları özgün yerleşim planının özelliklerindedir. İklimsel faktörleri göz önüne aldığımızda karasal iklimin etkili olmasından dolayı yapılarda kullanılan malzemeler bu özelliğe göre şekillendiği görülmektedir. Yapı malzemesi olarak ise konutlarda taş veya kerpiç kullanımı, pencere ve kapı kenarlarında ise yontma kireç taşı kullanımı bulunmaktadır.

3.2. Yöntem

Çalışmanın yöntemi olarak anket çalışması yapılmış olup, çalışmanın değerlendirilmesinde anlamsal farklılaşım tekniği kullanılmıştır. Anlamsal farklılaşım tekniği; nitel değerlerin ve yargıların ölçülebilir hale getirilmesinde kullanılan bir tekniktir. Bu kapsamda yapılan anket çalışmalarından elde edilen verilerin gruplandırıldığı, anlamsal farklılıkları tanımlayan ölçek türünü ifade etmektedir. Bu teknikte zıt kutuplu cevaplar arasında yapılan derecelendirmeler ile görsel algıya dair nitel veriler ölçülebilir ve gruplanabilir hale gelmektedir.

Bu teknik bireylerin çevre ve estetik algılarının değerlendirilmesinde yaygın olarak kullanılan, kavramların, öğelerin, bireylerin zihindeki çağrışımlarını ölçmeyi sağlayan bir tekniktir. **Kurdoğlu ve Üstün Topal (2017)** da, bu tekniğin çevre ve gözlemci arasındaki etkileşimi ölçmeye yarayan, çevresel ve öznel tepkileri çözümlenmede kullanılan faydalı bir yöntem olduğunu belirtmektedir. **Acking ve Küller (1972)** de, bu tekniğin mekânların görsel olarak değerlendirilmesinde, bireylerin ya da toplulukların öznel algılarının ölçülmesini sağlayan bir yöntem olduğunu belirtmektedir. Bu değerlendirme için farklı sıfat çiftlerinin bir mekânı, öğeyi ya da kavramı değerlendirmesi temel alınarak, bu zıt sıfatlar arasında derecelendirme yapılarak mekânın, öğenin ya da bir kavramın bireyler üzerinde oluşturduğu algının belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmanın yöntemi olarak seçilen anketin amacı; hem alanın mekânsal algısının ölçülmesi hem de taşıdığı tarihi kimliğin ne ölçüde yansıdığı fiziksel doku üzerinden ölçülmesidir. Bu nedenle anket çalışmasında anlamsal farklılaşım tekniği kullanılmıştır. Bu doğrultuda anket çalışması her iki konunun ölçülmesine yönelik geliştirilmiş olup, alanın genel mekânsal algısının ölçülmesine yönelik, morfolojik yapıyı tanımlayacak zıt sıfat çiftleri kullanılmış olup, bu sıfat çiftleri arasında ise konuya dair seçilen sıfatın, tarihi kimliğe etkisinin derecelendirmesi üçlü Likert ölçeğine göre yapılmıştır. Likert ölçeğindeki değerlendirmeye göre seçilen sıfat için 0; nötr ifade olup, tarihi çevre kimliğine olumlu veya olumsuz hiçbir etkisi yoktur, 1; tarihi kimliğe az etkisi vardır, 2; tarihi kimliği kısmen güçlendirmektedir, 3; ise tarihi çevre kimliğine katkısı vardır, oldukça güçlendirmektedir anlamına gelmektedir.

Çalışma, mekân algısını oluşturan fiziksel özellikler çerçevesinde yürütülmüştür. Bu doğrultuda biçim, ölçek, renk, doku ve bu özelliklerin oluşturduğu mekâna dair kültürel - tarihi izler ve güvenlik algısına yönelik sıfat çiftleri **Tablo 1**'deki gibi belirlenmiştir. Alandaki tarihi ve modern mimari yapılar, sokak sokakları, ada biçimleri, peyzaj özellikleri bu sıfat çiftlerince değerlendirilmiştir. Bu kapsamda alandaki önemli tarihi yapılardan; Harput Kalesi, Sarahatun Cami, Ulu Cami, Beşkonaklar ve tarihi konut yapıları, hamam ve türbeler, Kongre Merkezi değerlendirilmiştir. Yerleşim planı ve açık alanlar yönüyle; Sarahatun Meydanı, tarihi Hüseyinik yolu, yapı adaları, sokak tipolojileri ve yapısal ve bitkisel peyzaj özellikleri değerlendirilmiştir.

Alandaki bu fiziksel öğeler için yöneltilen sorular aşağıdaki sıfat çiftleri ile değerlendirilip, her sıfat için söz konusu sifata sahip konunun tarihi çevre algısına etkisinin derecelendirilmesi istenmiştir. Elde edilen veriler ile tarihi Harput yerleşkesinin hem genel mekânsal algısının hem de alandaki morfolojik özelliklerin tarihi çevre algısına olumlu veya olumsuz etkileri değerlendirilmiştir. Bu sayede alanda tarihi çevre kimliğine zarar veren ya da kimliğe katkı sunan fiziksel özelliklerin tespiti ve alanda yapılması gerekenlere ilişkin öneriler çıkartılmıştır.



Tablo 1 Kullanılan sıfat çiftleri

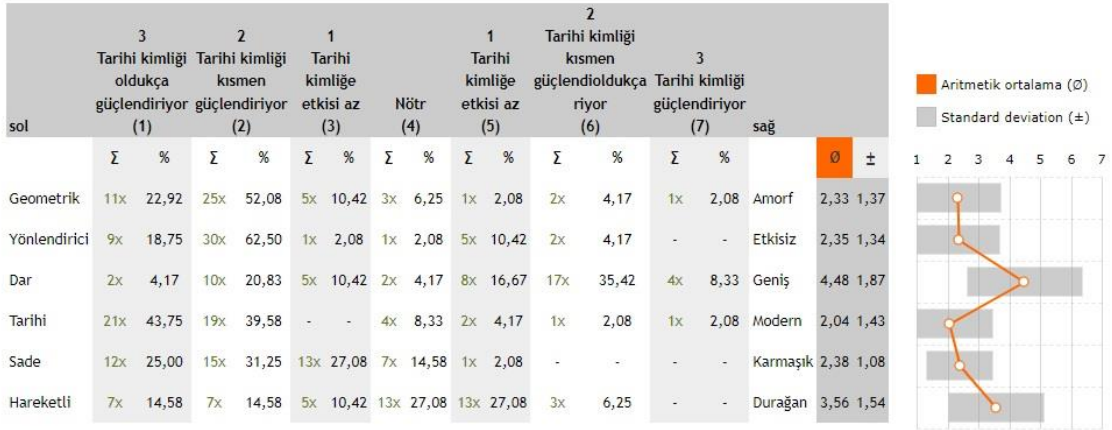
Büyük / Anıtsal	Küçük
Sade	Karmaşık
Özgün	Sıradan
Simetrik	Asimetrik
Düz / Doğrusal	Eğrisel / Organik
Dar	Geniş
Geometrik	Amorf
Güvenli	Tedirgin edici
Geleneksel malzeme (taş,tuğla,ahşap,kerpiç)	Modern malzeme (beton, çelik, plastik vb.)
Geleneksel	Modern
Pürüzlü	Düz
Yönlendirici	Etkisiz
Bakımlı	Bakımsız
Yeşil	Çorak
Yığma strüktür	İskelet strüktür

4. Bulgular

Tarihi çevre algısının oluşmasındaki morfolojik nedenlerin değerlendirilmesine yönelik Harput yerleşkesi için yapılan anket çalışmasına ilişkin demografik verilere göre 51 katılımcının %48,98'i kadın, %51,02'si erkektir. Katılımcıların %79'u üniversite, %21'i ise lise eğitime sahiptir. Meslek dağılımları ise; %20,41'i mimarlık meslek disiplinlerinden (mimar, şehir plancısı, peyzaj mimarı) katılımcılar olup, %36,73'ü öğrencilerden, %42,86'sı ise diğer meslek gruplarından oluşmaktadır. Katılımcıların yaş aralıkları ise; %42,86'sı 18-30 yaş arasında, %24,49'u 31-45 yaş arasında, %20,41'i 46-60 yaş arasında ve %12,24'ü 61 yaş ve üzeridir.

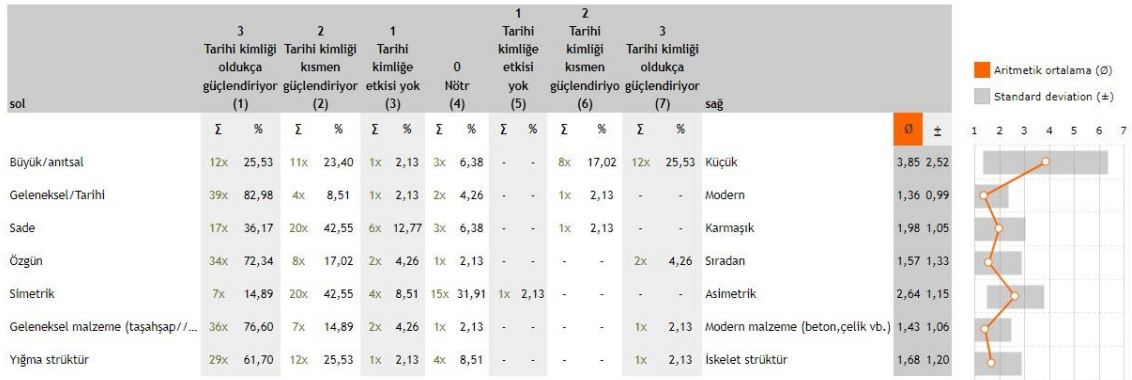
Katılımcıların alanı ziyaret amacı incelendiğinde; alana yapılan ziyaretlerin büyük çoğunluğunun tarihi alanları gezmek (%69), ibadet etmek (%20) ve yemek yemek (%55) için olduğu görülmüştür. Bunların yanı sıra, alanda ikamet eden (%2) ve piknik ve doğal çevre amaçlı gelen kullanıcılar da bulunmaktadır. Alandaki en dikkat çeken fiziksel öğeler sorulduğunda Harput Kalesi, tarihi konaklar, Ulu Cami, Sarahatun Camisi ve meydanı alandaki en dikkat çeken fiziksel öğeler olarak sıralanmıştır. Yeni yapılan Kongre Merkezi ve doğal peyzaj alanları ise ilk sıralarda yer almamıştır. Çalışmada zit sıfat çiftleriyle değerlendirilmesi istenilen yapıların, sokak tipolojisinin, yapı adalarının, donatı elemanlarının ve peyzaj özellikleri için yapılan biçimsel tanımlamalar ve bu seçilen sıfatların tarihi çevre algısına etkisinin değerlendirilmesine ilişkin her öge için aritmetik ortalamalar ve standart sapmalar aşağıdaki şekillerde belirtilmiştir.

Şekil 3'te alanın giriş noktasında yer alan, önemli açık alanlardan biri olan Sarahatun Meydanı'na ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Katılımcıların verdiği yanıtların ortalamasına göre; meydan geometrik, yönlendirici etkisi olan, geniş, tarihi, sade ve hareketli bir yapıya sahiptir. Bu kavramların tarihi çevre algısına etkisi değerlendirildiğinde ise; meydanın geometrik formda ve geniş oluşunun, ayrıca diğer mekânlara yönlendirici etkisinin bulunmasının tarihi çevre algısını kısmen güçlendirdiği belirtilmiştir.



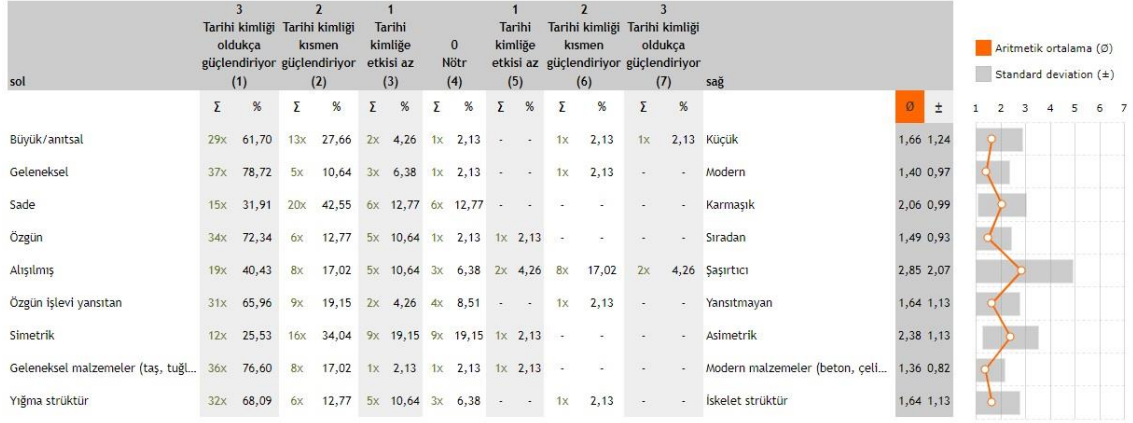
Şekil 3 Sarahatun Meydanı

Şekil 4'te ise, tarihi konut dokusu, özellikle de alanın girişinde yer alan konaklar ve Beşkonaklar'ın değerlendirilmesi istenmiştir. Alandaki konut mimarisinin simetrik, sade, yığma strüktürde, geleneksel yapı malzemeleriyle inşa edilmiş ve orta ölçekte olduğu görülmüştür. Konut mimarisini tanımlayan bu kavramların tarihi çevre algısına etkisi değerlendirildiğinde ise, konut mimarisini anıtsal/büyük veya küçük olarak tanımlayan katılımcı sayılarının eşit olması anlamsal farklılıkların olduğunu göstermiştir. Bu yapılar farklı sıfatlar ile tanımlanmış olsa da her iki sıfat tercihinde de tarihi kimliği oldukça güçlendirdiği belirtilmiştir. Bu yapıların simetrik plan ve cephe tasarımlarına sahip olması, geleneksel malzeme kullanımı ve yığma strüktür oluşlarının da tarihi kimliği oldukça güçlendiren fiziksel faktörler olduğu görülmüştür.



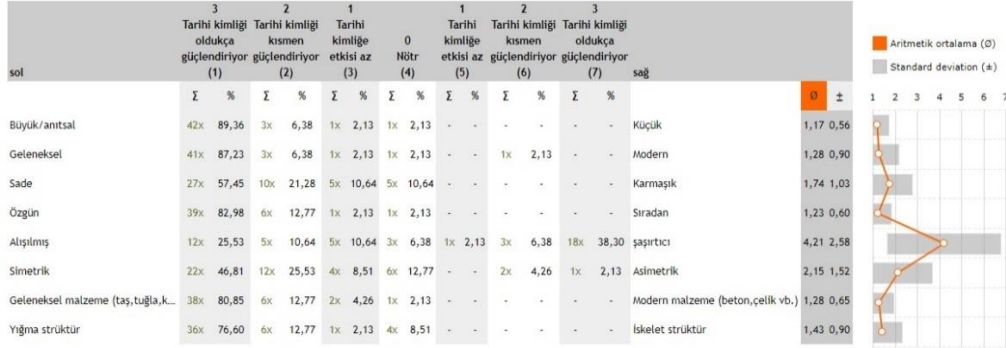
Şekil 4 Konaklar

Alanda bulunan çeşitli hamamların ve türbelerin ise değerlendirilmelerine ilişkin sonuçlar Şekil 5'te verilmiştir. Katılımcıların algılarına göre verdikleri yanıtların aritmetik ortalamalarından bu yapı gruplarının anıtsal/büyük ölçekli tarif edildiği ve bu ölçek algısının tarihi kimliği güçlendiren faktörlerden biri olduğu görülmüştür. Benzer şekilde bu yapıların strüktürel özelliklerinin ve malzeme türlerinin de tarihi kimliği güçlendiren etkide olduğu sonucu çıkmıştır.

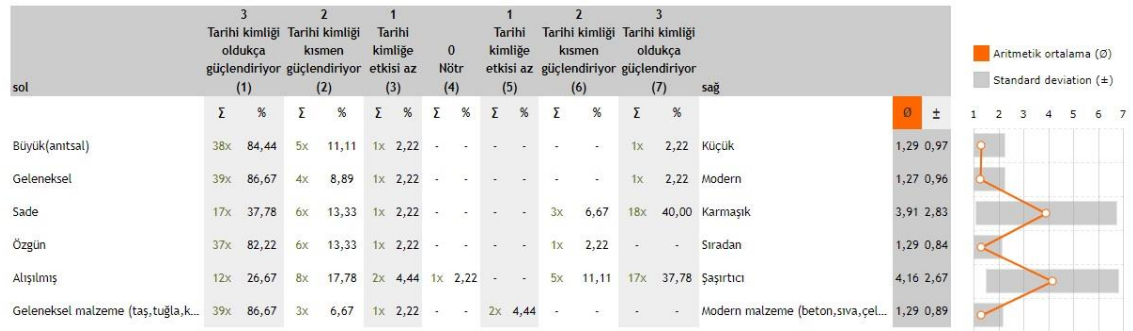


Şekil 5 Hamam ve türbe yapıları

Alanın en önemli tarihi öğelerinden biri olan Ulu Cami'nin anıtsal/büyük ölçekli, simetrik ve sade olarak algılanmasının tarihi kimliği oldukça güçlendirdiği belirtilmiştir. Yapının strüktürel özellikleri ve malzeme türünün de aynı sonucu verdiği görülmüştür. Bunun yanı sıra, yapının ziyaretçiler tarafından sıra dışı, şaşırtıcı bulunduğu ve yapının şaşırtıcı nitelikte oluşunun da tarihi kimliği güçlendirdiği görülmüştür (Şekil 6). Alanın diğer bir önemli tarihi öğesi olan Harput Kalesi için katılımcıların yaptığı değerlendirmeye göre, kale yapısı anıtsal ölçekli, karmaşık, şaşırtıcı ve özgün bulunmuştur. Bu tanımlamaların tarihi çevre kimliğini oldukça güçlendiren özellikler olduğu belirtilmiştir (Şekil 7).



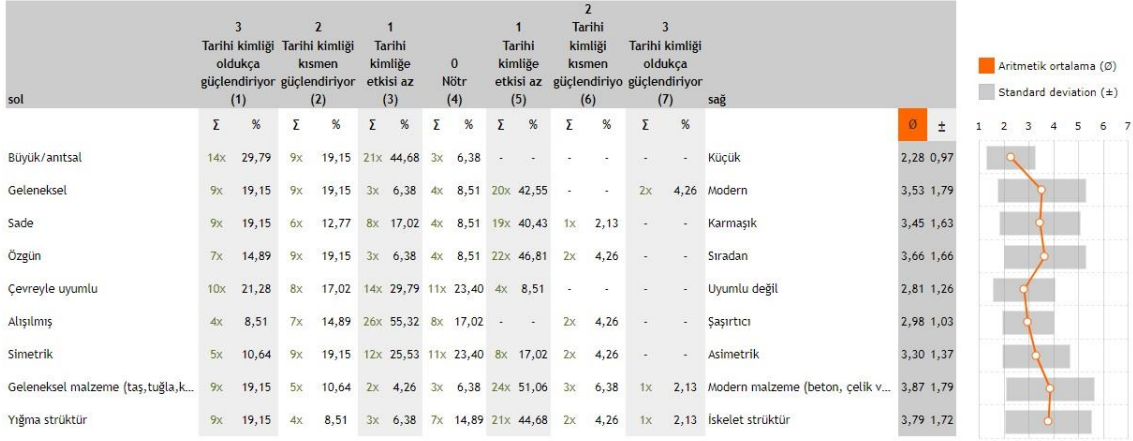
Şekil 6 Ulu Cami



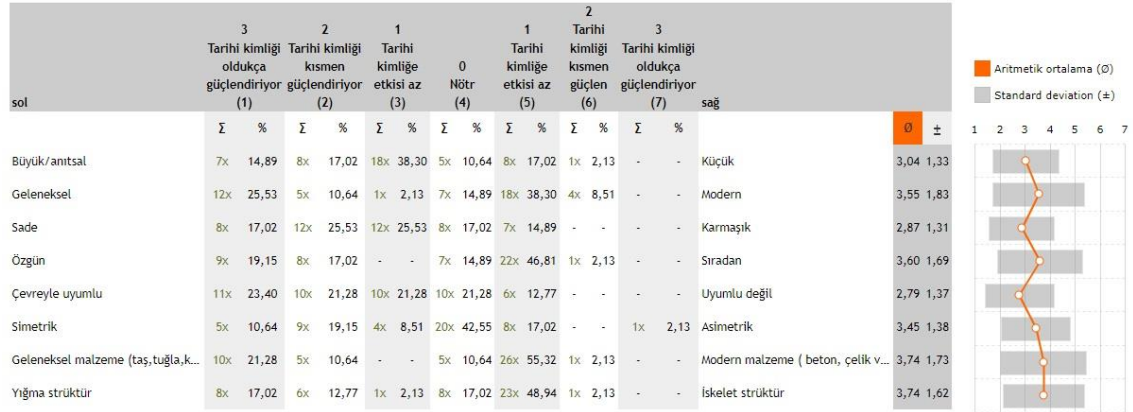
Şekil 7 Harput Kalesi



Alandaki yeni yapılar değerlendirildiğinde ise alandaki konut ve ticaret işleviyle çalışan yeni yapılar ile Kongre Merkezi değerlendirilmiştir. Hem Kongre Merkezi'nin hem de diğer sivil yeni yapı gruplarının çoğunlukla büyük ölçekli, sade, alışılmış, sıradan, iskelet strüktüre sahip olduğu ve bu fiziksel özelliklerin tarihi kimliğe etkisinin az olduğu sonucu görülmüştür. Diğer taraftan, yeni yapıların 20. ve 21. yüzyıllarda inşa edilmesine karşın genel olarak modern yapı olarak tanımlanmaması aksine geleneksel üsluba ve geleneksel izler taşıyan cephe tasarımlarına sahip olduğu belirtilmiştir. Fakat bu yapıların kısmen geleneksel izler taşımasına rağmen tarihi çevre kimliğine etkisinin oldukça az olduğu belirtilmiştir (Şekil 8 ve Şekil 9).



Şekil 8 Kongre merkezi



Şekil 9 Yeni yapılar

Alanın yerleşim planı, sokak tipolojileri ile yapı adaları incelendiğinde 1950'li yıllarda yapılan imar planı ile alanın yerleşim planının bütünüyle değiştiği bilinmektedir. Bu nedenle alandaki özgün sokak dokusu, ada ve parsel biçimlenişleri bütünüyle değişim göstermiştir. Bu değişim yol dokularının biçim ve genişliklerinde, yapı adalarının form ve büyüklüklerinde değişimlere neden olmuştur. Aynı şekilde açık alanların biçim ve ölçek bakımından değişimi söz konusu olmuştur.

Şekil 10'da yol dokusunun ve yapı adalarının morfolojik özelliklerinin ve bu özelliklerin tarihi kimliğe etkisinin değerlendirilmesine dair sonuçlar yer almaktadır. Bu sonuçlara göre, günümüzdeki yapı adaları büyük, geometrik formda ve düzenli olarak tanımlanmış olup, bu özelliklerin tarihi kimliğe etkisinin olmadığı sonucu çıkmıştır. Yol dokusuna ilişkin yanıtlarda ise katılımcıların çoğunun yol dokularının düz ve yönlendirici olduğu fakat bu durumun tarihi kimliği etkilemediği sonucu



çıkılmaktadır. Ayrıca yol dokuları katılımcıların çoğuna göre dar, güvenli, düz satha sahip olarak yorumlanmış olup, bu özelliklerin tarihi kimliğe etkisinin kısmen ya da çok az olduğu belirtilmiştir.



Şekil 10 Yol aksları ve yapı adaları

Tarihsel süreçte kaybolan fakat bugün yeniden tarihi ve kültürel bir iz olarak ortaya çıkartılıp, yeniden tasarlanan Hüseyinik – Harput yaya yolu değerlendirildiğinde, yeniden tasarlanıp kültürel ve tarihi bir iz olarak canlandırılan yolun topografyaya göre şekillenen eğrisel/ organik yapısının tarihi kimliği oldukça güçlendirdiği belirtilmiştir. Bunun yanında yol, katılımcılar tarafından dar, güvenli, düz satırlı olarak tanımlanmış, bu özelliklerinse tarihi çevre algısına etkisinin az olduğu belirtilmiştir (Şekil 11).





Şekil 11 Hüseyinik – Harput yaya yolu

Biçime ve ölçeğe ilişkin değerlendirmelerin yanı sıra mekânsal algıyı ve tarihi kimliği etkileyen önemli fiziksel değişkenlerden biri olarak renk ele alınmış, alanın taşıdığı tarihi ve kültürel kimliğe göre renklerin tarihi dokuya etkisinin değerlendirilmesi istenmiştir. Şekil 12'deki yanıtlara göre, katılımcıların büyük çoğunluğu toprak tonlarının/kahverenginin tarihi dokuyla uyumlu kullanılabileceğini, bu tonların tarihi kimliği güçlendiren bir algı oluşturduğunu belirtmiştir. Diğer yandan, yeşil, kırmızı, sarı ve turuncu renklerinin ise kısmen kullanılabileceği belirtilmiştir. Siyah ve beyazın ise tarihi kimliğe her hangi bir etkisinin olmadığı, mavi ve mor renklerinin ise tarihi kimliği dolayısıyla tarihi çevre algısını bozacağı belirtilmiştir.



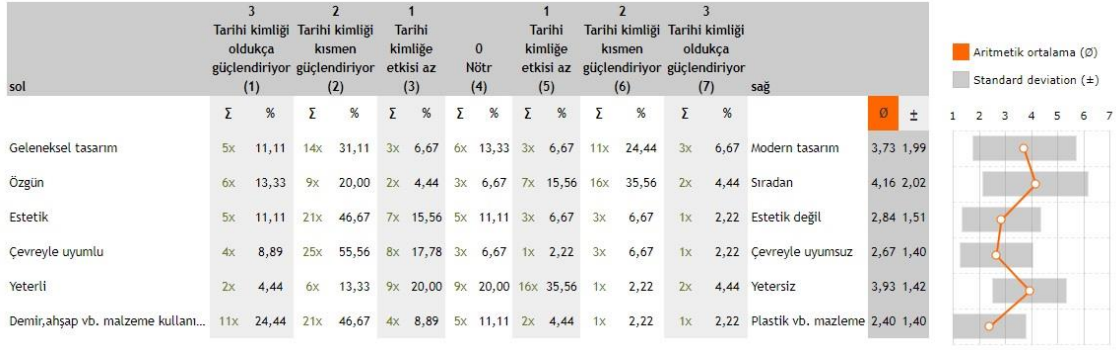
Şekil 12 Renk kullanımı

Tarihi çevreyi oluşturan yapay elemanlar kadar doğal elemanlar da tarihi kimliğin ve tarihi mekân algısının oluşmasında önem taşımaktadır. Bu kapsamda özgün bir doğal peyzaja sahip olan alanın doğal peyzajına ilişkin değerlendirmede, alanda bulunan tarihi anıt ağaçların, bitkisel peyzajın ve doğal alanların özgün, renk etkisine sahip birer kültürel imge olduğu belirtilmiştir. Yerleşim alanı içerisindeki bitkisel peyzajın bakımlı olduğu ve bu durumun tarihi kimliği kısmen güçlendirdiği belirtilmiştir (Şekil 13).



Şekil 13 Peyzaj özellikleri

Alandaki donatı elemanlarının (oturma birimleri, aydınlatma elemanları, çöp kutuları, tabela ve levha, rögar kapağı vb.) fiziksel özelliklerinin ve bu özelliklerce tarihi kimliğe etkileri değerlendirildiğinde, bu elemanların sıradan fakat estetik ve çevreyle uyumlu olduğu ancak yetersiz sayıda olduğu belirtilmiştir. Bu elemanlarda çoğunlukla geleneksel malzeme türlerinin kullanıldığı belirtilmiş olup tüm bu özelliklerin tarihi çevre algısına kısmen ya da çok az katkıda bulunduğu belirtilmiştir (Şekil 14).



Şekil 14 Donatı elemanları

5. Sonuç

Anlamsal farklılaşım tekniği ile değerlendirilen anket çalışmasının verilerine göre; Harput özelinde mimari tipolojinin simetrik, anıtsal ölçekli, yığma strüktürde ve sade özelliklere sahip olduğu sonucu çıkmıştır. Alandaki yapıların simetrik plan ve cephe tasarımlarına sahip olmalarının, yığma strüktürde inşa edilmiş olmalarının, geleneksel yapı malzemeleri olan taş, ahşap ya da kerpiç malzeme kullanımının, yapıların büyük ölçek hissi uyandırmasının tarihi çevre algısını güçlendiren özellikler olduğu görülmüştür. Diğer taraftan konut yapılarının ölçek algısına ilişkin katılımcıların farklı algılara sahip olduğu görülmüştür. Ölçek hissine ilişkin katılımcıların farklı algıları, konut tipolojisinin hem anıtsal ölçekli hem de küçük ölçekli tanımlanabildiğini göstermiştir. Fakat bu konudaki algısal farklılıklara rağmen, yapıların birbirinden farklı algılanan ölçeklerinin ortak olarak tümünün tarihi çevre kimliğini güçlendirdiği görülmüştür.

Tarihi yapılardaki bu duruma karşın, alandaki yeni yapılardaki anıtsal ölçeğin, strüktürel yapının ve malzeme kullanımının tarihi kimliğe katkısının olmadığı belirtilmiştir. Bu kapsamda ölçek yönüyle yorumlandığında, söz konusu yapının işlevinin ve döneminin belirleyici olduğu, tek başına ölçeğin anıtsal ya da küçük olmasının tarihi çevre algısı üzerinde etkisi olmadığı sonucu çıkmaktadır. Benzer şekilde yeni yapılardaki geleneksel cephe özelliklerinin kullanılması da kullanıcılar tarafından tarihi çevre algısını kısmen güçlendiriyor şeklinde yorumlanmıştır. Yeni yapıları anıtsal ölçekli tanımlayan kişiler çevreyle uyumsuz, küçük ölçekli tanımlayanlarsa daha uyumlu bulmuştur. Bu sonuçtan önemli olanın; tarihi çevrelerdeki yeni yapılaşmanın en başta ölçek olarak mevcut yapı stoğuna uygun olması olduğu sonucu çıkmaktadır. Tarihi çevrelerdeki yeni yapıların kütleli olarak mevcut bağlama uygun ölçekte olmasının, yapıların yatay ve dikey ritimlerinin, cephe açıklıklarının mevcut doku referans alınarak yapıldığında çevreyle uyumlu kabul edildiği sonucu çıkmaktadır.

Yol dokularının ve yapı adalarının geçmişten günümüze morfolojik evrimi görülmektedir. Topografyanın şekillendirdiği özgün yerleşim planının, yeni yapılan imar planıyla değiştirilmiş olması, alandaki en önemli fiziksel başkalaşım örneğidir. Bu değişimle hem yol dokusu hem de yapı adaları ve açık alanlar yeniden biçimlenmiştir. Yolların biçimsel yapısı, genişliği, topografik uygunluğu ve oluşturdukları yapı adalarının büyüklük ve biçimlerinin değiştiği görülmektedir. Bu morfolojik değişimde ortaya çıkan bugünkü yeni yollar ve yapı adaları tarihi kimliği güçlendirmeyen, yansıtmayan niteliktedir. Eski yerleşim planından farklı olarak yol aksları; doğrusal, yönlendirici ve çoğunlukla geniş olarak tanımlanmıştır. Günümüzdeki yapı adaları ise geometrik formlu, büyük ve düzenli olarak tanımlanmıştır. Alan özelinde incelendiğinde; geniş ve doğrusal yol dokularının, büyük ve geometrik yapı adalarının düzenlenmesinin tarihi çevre algısını zayıflatan en önemli fiziksel nedenler olduğu görülmüştür.

Alanın özgün sokak dokusunun kaybolmasına rağmen, zaman içinde bazı yerleşim bölgelerinin (mahallelerin) yok olmasıyla kaybolmuş olan, önemli akslardan birinin bugün yeniden canlandırılması ise tarihi çevre algısına ve alanın özgün kimliğine katkı sunan fiziksel nedenler olarak



yorumlanmıştır. Tarihi bir iz olan Hüseyinik-Harput yaya yolunun canlandırılması ve bu yolun topografyayı referans alan, başlangıç ve bitiş noktalarıyla eski izi yakından takip eden, dar ve eğrisel biçimi tarihi algıyı ve kimliği güçlendiren etkenler olarak yorumlanmıştır. Bu sonuç kaybolan tarihi izlerin özgün biçimsel yapılarıyla canlandırılmasının tarihi çevre algısına ve tarihi kimliğe katkısı olduğunu göstermektedir.

Alanda tarihi çevre algısını güçlendiren ve bu kimliği tamamlayan donatı elemanları ise sıradan, yetersiz ve farklı malzeme türlerinin kullanıldığı bir durumdadır. Donatı elemanları çevreyle uyumsuz değerlendirilirse de, tarihi kimliğe katkısı olmayan, sıradan elemanlar olarak değerlendirilmiştir. Bu özellikleriyle tarihi çevrelerin tamamlayıcı unsurları olan ve estetik değeri belirlemede önemli etkiye sahip olan donatı elemanlarının malzeme, renk ve tasarımlarının değişmesi gerektiği, mevcut kullanımların kısmen estetik değer taşıdığı, buna karşın çoğunlukla sıradan, tarihi çevreye özgü olmayan ve yetersiz sayıda olduğu sonucu çıkarılmıştır.

Alandaki renk algısının tarihi kimliğe etkisi Harput özelinde değerlendirilmiş olup, mavi ve mor renklerin alanın tarihi, doğal ve kültürel kimliğiyle ilişkilendirilmediği, dolayısı ile bu renklerin yapı, donatı elemanları ve diğer elemanlardaki kullanımının tarihi kimliği bozabileceği görülmüştür. Buna karşın alandaki malzeme türleri ve doğal peyzaj özellikleri ele alındığında toprak renklerinin tarihi çevre algısını en yüksek algılatan renkler olduğu görülmüştür. Ayrıca sarı, kırmızı ve turuncu gibi sıcak renklerin de kısmen kullanılabilmesi, bu renklerin tarihi kimliği ve tarihi algıyı bozmayacağı belirtilmiştir. Buna karşın soğuk renklerin özellikle mavi ve mor renklerin kullanımının Harput özelinde tarihi çevre algısını güçlendirmeyen, alanın kimliğiyle ilişkilendirilemeyen renkler olduğu görülmüştür.

Kaynaklar

- Acking, C.A. ve Küller, H. (1972). The perception of an interior as a function of its colour. *Ergonomics*. 15(6):645-54, <https://doi.org/10.1080/00140137208924465>
- Ahunbay, Z. (1996). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, s.116.
- Ardıçoğlu, N. (1961). *Harput Tarihi*. Elazığ Eğitim Sanat Kültür Araştırma Tanıtma ve Hizmet Vakfı Yayınları.
- Ardıçoğlu, R. (2014). Kent İçindeki Tarihi Alanların İyileştirilmesi ve Kentle Bütünleştirilmesi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans tezi.
- Aydın, S. (1993). *Mimarlıkta Estetik Değerler*. İstanbul: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı.
- Bilgin, A.G. (1996). Urban Archaeology as the Basis for the Studies on the Future of the Town; Case Study: *Bergama, yayınlanmamış yüksek lisans tezi*, Fen Bilimleri Enstitüsü, Restorasyon, ODTÜ, Ankara.
- Güneş, H. ve Karadoğan, S. (1998). "Harput'ta Rekreatif Amaçlı Fiziki Mekân Düzenlemeleri ve Çevre Planlaması". *TDV Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu*, Elazığ. Sayfa: 334-357.
- Karaman, A. (1999). Bir Disiplin ve Meslek Olarak Kentsel Tasarımın Yeri, Konumu ve İçeriği. 1. *Ulusal Kentsel Tasarım Kongresi; Kentsel Tasarım: Bir Tasarımlar Bütünü* 26-28 Mayıs 1999, MSÜ Mim.Fak. Yayını, İstanbul, s. 234-239
- KTB (1983). 2863 Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Tarih: 23/7/1983 Sayı: 18113, www.kultur.gov.tr. Erişim Tarihi: 28.03.2023.
- Kurdoğlu, B.Ç. ve Üstün Topal, T. (2017). Aydınlatılmış kent parklarının kullanıcılar tarafından değerlendirilmesi: Meydan parkı ve Atapark örnekleri. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 18(2):1-15, <https://doi.org/10.17474/artvinofd.289510>
- Madran, E. ve Özgönül, N. (ed) UNEP, (1998). Conclusions and Recommendations of Workshop on the Methodology of Studying and Presenting The Spatial Development of Historic Buildings and Town, International Documents Regarding the Preservation of Cultural And Natural Heritage, ODTÜ Ankara, 1998, s.342-344.
- Öztürk, T. (2013). Harput'ta Yapılan Restorasyon Çalışmaları. *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*.
- Relph, E. C. (1976). *City Planning; Environmental Psychology*. Pion, London.
- Semiz, Sedef, N. ve Yurttaş, N.B. (2018). Mekansal Algı Kavramı ve İç Mekan İlişkisi, *Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*, Kapodakya/Nevşehir, s.23.
- Tiesdell, S., Oc, T., Heath, T. (1996). *Revitalizing Historic Urban Quartes*. Architectural Press
- Ulu, A. ve Karakoç, D. (2004). Kentsel Değişimin Kent Kimliğine Etkisi. *Planlama Dergisi*, cilt 3 (29); s. 59-66.